

محمد راسخ مهند

مکاتب زبان شناسی

www.ketab.ir

سرشناسه: راسخ مه‌ند، محمد، ۱۳۵۲ -
عنوان و نام پدیدآور: مکاتب زبان‌شناسی / محمد راسخ مه‌ند؛ ویراستار محمد نبوی.
مشخصات نشر: تهران: آگه، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری: ۱۶۸ ص: ۵/۱۴×۲۱؛ ۵/۱۴×۲۱ س.م.
شابک: 978-964-329-412-0
وضعیت فهرست نویسی: فیا
یادداشت: واژه‌نامه.
داشت: کتابنامه: ص. [۱۴۷] - ۱۵۳.
نماینده: ...
موضوع: زبان‌شناسی -- تاریخ
موضوع: Linguistics -- History
سبب: زبان‌شناسی
موضوع: Linguistics
رده‌بندی کنگ: P۶۱
رده‌بندی دی: ۴۱۰/۹
شماره کتاب‌های ملی: ۶۰۰۰۰

محمد راسخ مه‌ند (عضو هیئت علمی دانشگاه بوعلی‌سینا)
مکاتب زبان‌شناسی
چاپ یکم: ۱۳۹۸؛ آماده‌سازی و حروف‌نگاری: دفتر نشر آگه
(ویراستار: محمد نبوی)
چاپ و صحافی: فرهنگ‌بان
شمارگان: ۵۵۰ نسخه
همه‌ی حقوق چاپ و نشر کتاب محفوظ است

نشر آگه

تهران، خیابان بزرگمهر، تقاطع فلسطین، شماره‌ی ۲۲
تلفن دفتر نشر: ۶۶۴۶۳۱۵۵ و ۶۶۹۷۴۸۸۴
info@agahpub.com
ایمیل: @agahpub
اینستاگرام: agahpub.com
فروش اینترنتی:

قیمت: ۲۹۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

۹	پیشگفتار
۱۳	۱. علم زبان‌شناسی
۲۹	۲. زبان‌شناسی تاریخی - تطبیقی
۴۳	۳. آغاز زبان‌شناسی نوین
۴۳	۳-۱. فردینان دو سوسور
۵۳	۳-۲. حلقه‌ی پراگ
۶۶	۳-۳. توصیف‌گرایی
۷۳	۴. صورت‌گرایی
۷۴	۴-۱. ویژگی‌های صورت‌گرایی
۸۳	۴-۲. ساختار زبان
۹۴	۴-۳. خلاصه
۹۷	۵. شناخت‌گرایی
۱۰۲	۵-۱. مقوله‌بندی
۱۰۷	۵-۲. استعاره‌ی مفهومی
۱۰۹	۵-۳. معنای دائرةالمعارفی
۱۱۱	۵-۴. طرح‌واره‌های تصویری
۱۱۳	۵-۵. چند معنایی

۱۱۴	۵-۶. دستورهای ساختنی
۱۱۶	۵-۷. فراگیری زبان
۱۱۸	۵-۸. خلاصه
۱۱۹	۶ نقش‌گرایی
۱۲۰	۶-۱. تعریف نقشی زبان
۱۲۱	۶-۲. ویژگی‌های نقش‌گرایی
۱۳۱	۶-۳. شاخه‌های نقش‌گرایی
۱۴۴	۶-۴. خلاصه
۱۴۷	منابع
۱۵۵	واژه‌نامه
۱۶۳	نمایه

www.ketab.ir

پیش گفتار

آشنایی با ررندشکن گیم، هر علم کمک می کند تا وضعیت امروز آن را بهتر بشناسیم. سرآغاز یک علم، پرسش است که به عنوان مسئله برای آن مطرح است، اهدافی که پی می گیرد و تاریخچه ای که تاکنون پشت سر گذاشته است، همگی به ما در شناخت وضعیت کنونی آن یاری می رساند. نام این مسیر هرچه باشد، خواه آن را تاریخ علم بنامیم و خواه بررسی مکاتب مختلف، فرآیند چندانی نمی کند. مهم تاباندن نوری بر مسیر گذشته ی آن علم است تا جویندگان، بتوانند نور، سیمای کنونی آن شاخه از دانش بشری را دریابند. هدف من در این کتاب به تصدیق کشیدن مسیری است که دانش زبان شناسی از اواسط قرن نوزدهم تاکنون طی کرده است، تا بتوانم از این رهگذر به بحث در مورد وضعیت فعلی آن پردازم. این نگاه تاریخی می تواند نشان دهد که مهم ترین مسائل مطالعاتی زبان از زمان شروع زبان شناسی تاکنون چه بوده اند، و ما را با دیدگاه های افراد مختلفی که به این مسائل نگاهی داشته اند آشنا کند. در حقیقت هدف اصلی من این است که نشان دهم از چه «دریچه هایی» به زبان نگریسته شده و این دریچه ها چه تفاوت هایی با هم دارند. نگاه های متفاوت به برداشت های گوناگون می رسند و این برداشت ها در نهایت به راه حل های مختلف می انجامند. سعی من بر این بوده است که مهم ترین دیدگاه های متفاوت به زبان را به طور خلاصه در این کتاب شرح دهم.

در منابع مختلف رویکرد یکدستی به کاربرد اصطلاحات «مکتب»^۱، «رویکرد»^۲، «شاخه»^۳ و «نظریه»^۴ دیده نمی‌شود. من در این کتاب، مکتب و رویکرد را در یک معنا به کار می‌برم. هر مکتب بنیان‌های فلسفی و تعریف‌های خاص خود را دارد، و نیز شیوه‌ی هر مکتب در جمع‌آوری داده‌ها و ارائه‌ی تبیین‌ها خاص خود آن مکتب است. کرافت (۲۰۰۳، فصل ۹) تعبیری کمابیش مشابه از رویکرد و مکتب دارد. هر مکتب معمولاً چند شاخه دارد، که در بنیان‌های نظری و تعاریف‌شان با یکدیگر مشترک‌اند. مثلاً مکتب نقش‌گرایی^۵، شاخه‌هایی مانند دستور نظام‌مندنقشی^۶ و دستور نقشی^۷ دارد. اگر چه این شاخه‌ها تفاوت‌هایی با هم دارند، اما در تعریف زبان، دستور و ماهیت داده‌ها و نیز ارائه‌ی تبیین‌ها با یکدیگر هم‌سو هستند. در هر مکتب (یا هر شاخه از آن) نظریه‌هایی وجود دارند. مثلاً در رویکرد نقشی‌رده‌شناختی^۸ نظریه‌های مختلفی هم‌چون نظریه‌ی گذرای^۹ (هاپر و تامسون ۱۹۸۰) هست. یعنی برای مبحث گذرایی، این مکتب یا رویکرد می‌تواند چندین نظریه داشته باشد، که یکی از آن‌ها نظریه‌ی پیوستاری بودن گذرای است. از سوی هاپر و تامسون (۱۹۸۰) مطرح شده است. پس اگر از نظر فراگیر بودن به قیاس نه‌آه کنیم، مکتب یا رویکرد دارای چند شاخه است و در هر شاخه نظریه‌هایی نیز می‌تواند وجود داشته باشد. این تقسیم‌بندی ما را در بیان بهتر مقصود باری می‌کند.

در مورد مکاتب زبان‌شناسی در زبان‌داری کتاب‌های مختلفی تألیف یا ترجمه شده است (مشکوه‌الدینی ۱۳۷۳، دبیرمقدم ۳۸۲، دبیرمقدم ۱۳۷۰، سورن ۱۳۸۸). از این میان، دبیرمقدم (۱۳۸۳) به معرفی و تحلیل مکتب‌های زیرگرای^{۱۰} پرداخته است که منبع جامعی در این زمینه به شمار می‌رود. وی در فصل اول این کتاب به‌طور خلاصه به دورویکرد غالب دیگر نیز در زبان‌شناسی امروزه، یعنی نقش‌گرایی و شناخت‌گرایی^{۱۱} پرداخته است. مشکوه‌الدینی (۱۳۷۳) با این که به‌طور کلی می‌گوید

-
1. school
 2. approach
 3. branch
 4. theory
 5. functionalism
 6. Systemic-Functional Grammar
 7. Functional Grammar
 8. Functional-Typological
 9. transitivity
 10. formalism
 11. cognitivism

دیدگاه‌های مختلف زبان‌شناسی را معرفی کند، اما این دیدگاه‌ها را فقط تا زمان چامسکی بررسی کرده است و از دورویکرد نقش‌گرایی و شناخت‌گرایی سخنی به میان نیاورده است چرا که در زمان انتشار کتاب این دورویکرد هنوز شکل کامل و مشخصی به خود نگرفته بودند. سایر آثاری که در این زمینه منتشر شده‌اند به شکل ترجمه هستند. روبینز (۱۳۷۰) بیش‌تر به تاریخ زبان‌شناسی پرداخته است و به‌خصوص به مکاتب نوین در اواخر قرن بیستم، اشاره‌ای نکرده است. سورن (۱۳۸۸) نیز بر زبان‌شناسی ساخت‌گرا در اروپا و آمریکا تأکید دارد و به مکاتب نقش‌گرایی و شناختی اشاره‌ای نکرده است. از این‌رو، جای خالی کتابی که به‌صورت جامع، و البته فشرده، به معرفی و مقایسه‌ی مکاتب نوین زبان‌شناسی در زبان فارسی پردازد، احساس می‌شد. سعی ما در این کتاب، پر کردن هرچه بهتر این جای خالی است. مهم‌ترین ایراد آثار قبلی پرداختن به مکاتب جدید نقش‌گرایی و شناخت‌گرایی است، که در این کتاب هریک در فصلی مجزا معرفی شده‌اند.

کتاب حاضر در هشت فصل تنظیم شده است. در فصل اول به تعریف زبان‌شناسی به عنوان یک علم می‌پردازیم و سعی می‌کنیم بر اساس دیدگاه‌های مختلف در فلسفه‌ی علم، جایگاه زبان‌شناسی را در ادبیات، مختلف حاکم بر آن را در دوره‌های مختلف به طور مختصر شرح دهیم. فصل دوم به صورت بسیار فشرده به مطالعه‌ی زبان تا قبل از قرن بیستم، به‌ویژه قرن نوزدهم اختصاص دارد. اهمیت قرن نوزدهم در شکوفایی زبان‌شناسی تاریخی-تطبیقی^۱ بود. در فصل سوم به آغاز زبان‌شناسی نوین می‌پردازیم. زبان‌شناسی نوین با فردینان دو سوسور شروع شد و در ادامه ابتدا اروپا و سپس آمریکا را به زیر چتر خود کشاند. در این فصل علاوه بر دیدگاه‌ای سوسور، دیدگاه‌های زبان‌شناسان مکتب پراگ و توصیف‌گرایان آمریکایی نیز بررسی شده است. فصل چهارم به مکتب صورت‌گرایی اختصاص دارد. بسیاری به‌ویژه چامسکی در زبان‌شناسی را نقطه‌عطفی در این علم می‌دانند که باعث ایجاد رویکرد صورت‌گرایی در نیمه‌ی دوم قرن بیستم شد که هنوز هم یکی از مکاتب مطرح در این علم است. در فصل پنجم به مکتب شناخت‌گرایی پرداخته‌ایم. این مکتب اکنون یکی از مکاتب عمده‌ی زبان‌شناسی است و طرفداران بسیاری دارد. فصل ششم به معرفی مکتب نقش‌گرایی اختصاص دارد. مکتب نقش‌گرایی تا حد زیادی مکتب مقابل صورت‌گرایی است و در بسیاری از اصول و مفاهیم با این مکتب در تقابل است. زبان‌شناسان برای

اشاره به دو مکتب شناخت‌گرایی و صورت‌گرایی از اصطلاح زبان‌شناسی کاربرد‌بنیاد^۱ استفاده می‌کنند تا نشان دهند که این دو مکتب در بسیاری از مفاهیم با یکدیگر مشترک هستند.

در دوره‌ی کارشناسی ارشد رشته زبان‌شناسی درسی به نام مکاتب زبان‌شناسی وجود دارد و من چندین دوره آن را را تدریس کرده‌ام. اکنون امیدوارم این کتاب که به مدد تجربه‌ی چندساله تدریس نگاشته شده است، کمکی هرچند مقدماتی به آشنایی دانشجویان و علاقه‌مندان با مکاتب زبان‌شناسی بنماید و آن‌ها را تشویق کند که برای هم‌عینی‌تری مطالب به منابع مذکور در کتاب مراجعه کنند. با این حال، هدف من تنها نگارش کتابی برای درس مکاتب زبان‌شناسی نبوده است، بلکه سعی کرده‌ام مباحث را به گره‌ای طرح کنم که علاقه‌مندان و دانشجویان سایر رشته‌های مرتبط نیز که به نوعی با زبان سر و کار دارند، مانند از آن استفاده کنند. امیدوارم این هدف محقق شده باشد.

مایلم این کتاب را با یک اعتراف به پایان ببرم. من بیش از بیست سال است که زبان‌شناسی می‌نویسم و تدریس می‌کنم. هرچه بر تعداد این سال‌ها افزوده شده است، اعتمادم به سخنانی که می‌گویم و می‌شنوم کم‌تر شده است، تا بدان‌جا که اکنون هر حرفی را در این زمینه با احتیاط و تردید به زبان می‌آورم. اگر به خودم جرئت دادم و این کتاب را نوشتم، تنها یک دلیل اصلی است و آن نیز وجود دانشجویانی است که در کلاس‌هایم شرکت می‌کنند، مباحثه می‌کنند، گاهی نیز مرا به خاطر این که توانستم مطلبی را به آن‌ها منتقل کنم تشویق می‌کنند. با نوشتن این کتاب سعی کرده‌ام این تجربه را با افراد بیش‌تری تقسیم کنم و آن‌ها را نیز به گفت‌وگو دعوت کنم تا از این راه از فکر و نظر آن‌ها آگاه شوم. قدردان کسی هستم که با گذشت زمان و به زندگی‌ام معنا می‌دهد، که بی آن به‌غایت بی‌معناست.

این کتاب بدون یاری دستانی که دست ناتوان‌ام را می‌گیرند به سراجام نمی‌رسید. از دوست عزیزم آقای مهدی پری‌زاده سپاس‌گزارم که متن را خواند و کمک و همداری از شلختگی‌های آن کم شود. و نیز، هم‌چون همیشه سپاس‌گزار لطف و درایت مدیر محترم نشر آگه، سرکار خانم حسین‌خانی و همکاران ایشان هستم. و البته خیالم راحت است که دوست عزیزم، جناب آقای محمد نبوی، دستی به سر و روی نوشته‌ام می‌کشد تا قابل‌خواندن باشد. اکنون من حکم مهمانی را دارم که نشر آگه را خانه‌ی خود می‌داند. از همه‌ی این عزیزان سپاس‌گزارم.